

Meie perekonnanimede ajaloost

Kairit Henno

Tartu ülikooli doktorant

Eesti elanikel oli 1995. aastal kokku umbes 138 000 perekonnanime. Kui palju neist kuulus eestlastele, kui palju muulastele, ei ole teada. Perekonnanimede paneku ajal XIX sajandi algupoolel anti eestlastele ligi 41 000 erikujulist perekonnanime. Umbes niisama palju oli eestlaste perekonnanimesid ka 1934. aasta rahvaloenduse andmetel: 43 794. Neid kandis 992 520 eesti rahvusest kodanikku.¹

Aastatel 1918–1940 muutis üle 210 000 inimese oma perekonnanime. Mis põhjusel? Eestlastele anti perekonnanimed pärisorjusest vabastamise puhul: Lõuna-Eestis ja Saaremaal aastatel 1823–1826, Põhja-Eestis 1835. aastaks. Talupoegadel lubati nimesid vabalt valida, nad ei võinud vaid võtta tuntud saksa suguvõsade ega ropukõlalisi nimesid. Järelevalve pandi mõisavalitsustele.

Mõnel pool on talumehed olnud õige nutikad. Saaremaal Rannaküla mõisas on arvatavasti koos arutatud, missuguseid nimesid võtta. Seal leidub moodustusviisilt sarnaseid nimepaare, nt Metsaer ja Alteer (Metsa talu + äär, alt + äär), Rautsen (Rautsi talu + -en) ja Rauken- (Raugo talu + -en), Reintam ja Raukentam (kahe venna nimed; Rein + tamm, Raugo talu + tamm), Willsaar ja Reintam (Willem + saar, Rein + tamm). Koigi mõisas tulenevad peaaegu kõik perekonnanimed kohalikest talunimedest (Elby > Elb, Kobbina > Kobbin, Kolga > Kolk, Raugo > Rauk jne). Taalikul on armastatud puid – nimedeks on Lember, Marripuu, Pichel, Wahter, Männik.

Selle kõrval on aga ka nimestikke, millest kumab läbi saksema inimese looming. Maasi kroonumõisas on hulk nimesid – Esmon, Jarmuth, Samir, Sema, Silim, Telem –, mis kõik võetud peaaegu järjest piibli ühest ja samast kohast (Joosua 15: 24–48). Kas siin pani kiriku-

õpetaja nime? Karja kirikumõisas on juba kindlasti nimesid andnud pastor, sest talupojad on seal saanud perekonnanimeks tema igapäevatööga seotud esemete nimetusi: Piip, Brill, Bult, Raamat. Juttudel selle kohta, kuidas nimena on kirja pandud esimene talupoja suust kuulnud sõna, näib tõepõhi all olevat Kareda mõisas. Kuidas muidu seletada nimesid, nagu Endine, Erk, Juchtund, Mötleb, Selgest, Tuttaw, Ulkas, Waewas.

Toodud näited sakste nimeloomingu kohta on veel üsna viisakad. Mida aga arvata perekonnanimedest, nagu Ernesaks, Tedreajo, Käk, Lutta, Killaspea, Massakas, Pudrunachk, Sagri? Või: Werelaskaja, Ebarik, Nerro, Lakkor, Munni, Pers, Pilo, Puhz, Raisk, Soppaauk, Sibbi, Perack, Persen, Putsar, Tuss, Witt? Sõimunimede kõrval on ka lihtsalt veidraid nimesid, nt Puukjär, Parapritz, Aprilla, Karjakont, Loeau, Nachkrokritman, Hobbostkoppel, Kerrekutz, Matsiselts. Leiduvad ka sellised nagu Kniks 'kniks' ja Kratzfus 'kintsukaapija', ilmselt pandud teenijatele.

Võib arvata, et seesugused nimed tekitasid inimestes piinlikkust. Tuli ette, et oma nime julgeti ametnikule öelda vaid sosinal ja kätt suu ees hoides, nagu on Johannes Aavikule rääkinud üks kaasaegne. Eks pärine me vanasõnagi *Ega nimi meest ei riku, kui mees nime ei riku* just sellest ajast.

Mida siis teha? Uus nimi võtta? Paraku oli see talupojale üsna keeruline ja ka kallid ettevõtmine, sest nimevahetuse taotleja pidi kirjutama palvekirja tsaari enese nimele. Käepärasem viis ebameeldivast nimest vabaneda oli seda natuke kohendada, arvestades kirjaviisi toonast väljakujunematust. Näiteks Magu – Maggo, Maku, Macko; Näru – Nerro. Võis ka lasta nime saksa keeles kirjutada, kuivõrd pea-aegu kogu XIX sajandi vältel oli siinmail veel sisemise asjaajamise keeleks saksa keel. Huvitava loo nimevalija kimbatusest toob 1913. aasta Postimees nr 179:

„Kord elanud Tartus kaupmees S a u, mida nime eestlased saviga ühetähenduslikuks pidanud ja kõnekeeles ka sagedasti ära vahetanud. Kuid mees ei tahtnud teadagi, et tema Eesti kännust tõusnud on ja seletanud, et Sau Saksa sõna on, mis harjaslooma tähendab.

Olgu mistahes seletuses, ei ole see nimi talle aga üleüldse mitte meeldinud, mis ju arusaadav on, ja tõlkinud Eesti keele Sau või Savi Saksa keelde ümber ja kirjutanud oma ärisildile L e h m. See teinud aga eesti elanikkudele alles lõbu, kuna nad mitte aru ei saanud,

mispärast mees korruga sarvloom tahab olla. Pahameeles moondanud ta siis peatselt ka sellegi nime Saksa keelde ja lasknud ennast lihtsalt K u h'ks kutsuda. Kuid need, kes teda seni küllalt naernud olivad, näidanud üles öötaeva poole tähendades: vaata, kus k u u, sääl sa oled!”

Parema elu peale saanud eestlased olid üldse varmad oma nimesid saksastama, nii on Oskar Kallase andmeil Kuressaares muudetud nimed Adramees > Adermann, Raudsepp > Eisenschmidt, Raud > Eisen, Ööbik > Nachtigall, Mesipuu > Piinstokk.²

Ent: ajad muutuvad, muutume ka meie. Esimese ilmasõja ajal ei olnud Vene riigis saksa nime omada enam kasulik. 1917. aasta Postimees nr 81 kirjutab, kuidas Tartus tahetud jaamaülemat tema saksa-pärase nime tõttu lintšida. Eesti avalikus elus tekkis diskussioon võõrapärase nime asemele emakeelsete võtmise üle. Otsustati sellega siiski esialgu oodata, et mitte näidata oma kahjurõõmu toona surutise all viibinud kohalike sakslaste suhtes. Need juhtumid, kus ilmselt truualamlikel eesmärkidel vahetati emakeelne nimi riigikeelse vastu, olid vähemalt siinmail üsna erandlikud. Nii olevat 1916. aasta Postimehe nr 55 väitel Mustvee kõrgema algkooli inspektor, eestlane Peterson, oma nime Glasunovi vastu ümber vahetanud.

Eesti Vabariigi sündides selgus, justkui oleks põlisrahvast siin ainult umbes 60%, sest vaid nii palju eestlasi kandis eestikeelset perekonnanime. Ülejäänutel olid võõrkeelsed, peamiselt saksa-, aga ka vene-, rootsi-, läti-, soome- jm keelsed nimed. Ja oleks ainult see! Omakeelsetegi hulgas oli suur osa kõlbmatuid, kas roppe või muidu inetukõlalisi.

Et võimaldada inimestel sellistest nimedest vabaneda, anti 17. detsembril 1919. aastal esimese Eesti nimeseadusena välja „Perekonnanime muutmise seadus”. Kuni 1940. aastani võeti vastu veel mitu isikunimeseadust, sh 1921. aastal „Seadus Petserimaa ja Narva taguste valdade elanikkude perekonnanimede kohta”. Selle põhjal pandi aastatel 1921–1922 perekonnanimed Petserimaa ja Eesti-Ingeri elanikele, kellel need varem olid puudunud. Petserimaal sai nime umbes 50 000 ja Eesti-Ingeris umbes 5000 inimest. 1. jaanuaril 1935 kehtestati nimede eestistamise lihtsustatud kord (esialgu kaheks aastaks, hiljem pikendati korduvalt). See tõi kaasa seninägematu nimede muutmise buumi, mille katkestas alles Nõukogude okupatsioon. Kokku jõudis oma nime muuta üle 200 000 eestlase.

Võiks küsida, kas pole kahju, et palju vanu nimesid kadus käibelt ja asemele valiti ehk liigagi kaunikõlalisi, roosilisi nimesid? Olgu vastuseks järgnev nimestik³, milles leiduvaid nimesid kandsid enne nime-
muutmist meie vanaisad-vanaemad.

Ropud, inetud: Ila, Jabur, Junn, Kaak, Kõlu, Kõnts, Kõlvet, Käkk, Laga, Laisk, Loll, Lori, Muda, Nikk, Nolk, Näro, Peer, Pero, Perseki-
vi, Porri, Puhtsit, Muni, Puuts, Raisk, Reo, Sibbi, Sittmann, Solk, Sopp, Sopaaug, Suli, Till, Vitt

Veidrad: Agudant, August, Auk, Hergauk, Herjapeakon, Hobustkoppel, Inkapööl, Kabral, Kakason, Kakšteder, Kaljapulk, Kalts, Kanamart, Karometer, Karuauk, Karvakusov, Kiilaspea, Kollikivi, Korjus, Kurnau, Kust, Kuusenina, Kõvatoomas, Kändsimon, Köbi, Könn, Kükamees, Laaber, Lambaauk, Lambakahar, Leivategija, Lelumees, Lillevorst, Liplap, Litsov, Luhakooder, Mädamürk, Nahkrokriitmann, Nebukat, Noorkukk, Nõmmekodillas, Obukak, Pahapill, Paks, Paljapea, Paljas, Pantalon, Papa, Patt, Paukmoorson, Pealu, Pekk, Piksarv, Platsipealt, Poikläggu, Pops, Proosaselts, Pudrunahk, Pumpernikel, Punapart, Punavend, Pusshunt, Põllenud, Pära, Raudauk, Riiomees, Räimauk, Saksakulm, Sandt, Sarvik, Saueauk, Sohikael, Suitsomart, Suurmats, Tarkpea, Tont, Tropp, Untauk, Undivil, Vaene, Vaglaraud, Vanka, Vasiksaat, Vastopea, Veider, Veritsev, Viletsus, Vili-
koukku, Vähejaus, Väravataga

Loomanimetused: Angerjas, Elevant, Heringas, Härg, Iir, Jänes, Jäär, Kalkun, Kana, Kass, Kikas, Kilk, Kirp, Kits, Konn, Kukk, Kull, Kult, Kärp, Käo, Lammas, Lest, Loom, Luts, Mullikas, Oinas, Orik, Papagoi, Parm, Pavian, Prussak, Pull, Päss, Rebane, Rott, Sattik, Sikk, Sitik, Sokk, Sussi, Sälg, Säask, Tibu, Täkk, Uss, Vares, Vassikas

Kehaosade nimetused: Abe, Jalg, Kand, Kops, Mokka, Naba, Saba, Sarv, Tiss, Varvas

Esemete nimetused: Karafin, Kell, Kruus, Kulp, Lännik, Madrats, Muna, Pada, Peker, Piits, Pomm, Pott, Pulk, Püks, Pütt, Redel, Roigas, Saabas, Sukk, Särk, Tass, Tops, Vile, Värk

Saksakeelsed: Ackermann, Apfelbaum, Bachmann, Bergmann, Ehrlich, Eichhorn, Glaser, Grossberg, Habenicht, Himmelreich, Indermitte, Jürgenthal, Karlsberg, Kichlefeldt, Kloch, Langholts, Liefländer, Lilienblatt, Mühlbach, Müller, Nachbar, Neudorf, Nieländer, Pedmanson, Reichardt, Rosenberg, Schmidt, Simberg, Stachelstrauch,

Urmas Nemvaltsi illustratsioon

Steinberg, Tischler, Tombach, Treiberg, Treufeldt, Treumuth, Valdhof, Veidenbaum, Vürmlein

Venekeelsed: Afanasjev, Besfamilie, Bestschastnõi, Bestsennõi, Fedotov, Ivanov, Kudrjajtsev, Lavrov, Lebedev, Litvinenko, Nepomnjaštši, Ostrov, Pavlov, Pešehodov, Petrov, Pokrovski, Rõbolov, Sabalotna, Schuravlev, Stoljarov, Svinkin, Tschuhna, Tsistjakov, Vassiljev, Vitkovski, Zaajats

Segakeelsed: Eesmann, Einamann, Jahimann, Jõgibert, Järvmann, Jäärmann, Karubach, Kassmann, Kirpson, Kiviberg, Matsmann, Noormann, Ojaberg, Pluumveld, Poismann, Põderson, Tedderov, Tomasov, Õunbaum

Mitu varianti: Altorv-Altrof, Beifeldt-Bövelt, Fors-Vorsmann, Fomin-Estschenko, Genseberg-Hanimägi, Jürgenson-Sikk, Kapsi-Rosenstein, Kask-Kasko, Kassuk-Kaasik, Neuholm-Uehindrik, Noa-Nau, Peterson-Glasunov, Rumbach-Romberg, Sevruk-Hmelevsky, Tikk-Peterson, Vildeck-Vilduk

¹ A. Lepp, Perekonnanimede statistika. – Eesti Statistika 1936, nr 174 (5), lk 264–267.

² Eesti Kultuuriloolise Arhiivi fond nr 186, mapp 44: 5, leht 6/10.

³ A. Rava, Muudetud nimede register I. 1919 kuni 1. juuli 1935. Aura. Tallinn, 1935.